

М.О. Жұмағұлов*

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУДЕГІ «ОТБАСЫ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ» РӨЛІ

Аннотация

Ұсынылып отырған мақалада автор Қазақстан жастарының құқықтық әлеуметтендірудегі отбасы және білім беру институттарының рөлі, қызметі, құзыреттілігі сипатталады. Қазіргі заманның құқықтық тәрбие мен құқықтық әлеуметтендіруші негізгі институт табылатын, Отбасы мен білім беру институттарының құқықтық білім, құқықтық тәрбие, құқықтық насихат таратудағы ролін анықтаудағы, ғылыми еңбектер мен өзіндік сараптамалық көзқарастар ұсынылды.

Жастардың арасында құқықтық ағартуды жүргізу негізі ретінде Отбасы мен білім беру институттары белсенді әрекет етеді. Жастарға заңға қайшы әрекет туралы хабардар ететін және одан сақтанудың басты факторы ретінде құқықтық мәдениет деңгейін арттыру жолында құқықтық сана қалыптастыратын, үгіт-насихат жүргізетін отбасы және мектеп, ЖОО-ның заңдық құзыреттілігі сипатталады. Отбасы мен білім беру институттары арқылы жастар арасында құқықтық ағарту жұмыстарын жүргізу, құқықтық мәдениет қалыптастыру, мемлекет пен азаматтық қоғам құрудың басты талабы.

Түйін сөздер: отбасы және білім беру мекемесі, отбасы және білім беру мекемелерінің құзыреттілігі, құқықтық мәдениет, құқықтық білім, құқықтық тәрбие, құқықтық насихат.

Жумагулов М.О. *

Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан

РОЛЬ «СЕМЕЙНЫХ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ» В ПРАВОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Предлагаемая статья описывает роль, функции и компетенции семьи и образовательных учреждений в правовой социализации молодежи Казахстана. Были представлены научные работы и мнения самоэкспертов для определения роли семьи и образовательных учреждений в распространении юридического образования, правового просвещения, правовой защиты, которая является основным институтом современного правового просвещения и правовой социализации.

Семейные и образовательные учреждения действуют как база правового просвещения молодежи. Основным фактором информирования молодежи о правонарушениях и их предотвращения является правовая дееспособность семьи и школы, вуза, что способствует формированию правосознания, повышению уровня правовой культуры. Главное требование к правовому просвещению молодежи через семью и образовательные учреждения, формирование правовой культуры, построение государства и гражданского общества.

Ключевые слова: семья и образовательное учреждение, компетенция семьи и образовательных учреждений, правовая культура, правовое воспитание, правовое просвещение, правовая пропаганда.

M. Zhumagulov*

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

THE ROLE OF "FAMILY AND EDUCATIONAL INSTITUTIONS" IN LEGAL SOCIALIZATION OF YOUTH OF KAZAKHSTAN.

Abstract

The proposed article describes the role, functions and competencies of families and educational institutions in the legal socialization of youth in Kazakhstan. Scientific works and opinions of self-experts were presented to determine the role of the family and educational institutions in the dissemination of legal education, legal education, legal protection, which is the main institution of modern legal education and legal socialization.

Family and educational institutions act as the basis for legal education of young people. The main factor in informing young people about offenses and their prevention is the legal capacity of the family and school, university, which contributes to the formation of legal awareness, raising the level of legal culture. The main requirement for the legal education of young people through the family and educational institutions, the formation of a legal culture, the building of the state and civil society.

Keywords: family and educational institution, competence of family and educational institutions, legal culture, legal education, legal education, legal propaganda.

Кіріспе. 90 жылдары орын алған қоғам өміріндегі түбегейлі өзгеріс және оның негізінде құрылған жаңа ақпараттық және нарықтық қатынастар қоғамға айтарлықтай әсер етіп, мемлекеттің саяси, экономикалық, әлеуметтік-мәдени өмір сүру ерекшеліктері мен даму динамикасын анықтады. Дегенмен, жаңа нарықтық қатынастардың жеке меншікке қол жеткізу арқылы адамдардың біраз бөлігінің материалдық жағдайын өзгертуімен қатар, саяси-идеологиялық және экономикалық плюрализм осы өзгерістер негізінде пайда болған әлеуметтік проблемаларды да айқындады.

70 жыл қоғам өмірін басқарып келген идеологиялық доктрина, батыстың экспансиясына төтеп бере алмай қоғам өміріне жаңа құндылықтарды алып келді. Саналы ұрпақ тәрбиелеу ісінде әлеуметтік институттардың ролі үлкен сынға ұшырады.

Әлеуметтік институттар – бұл қоғамға қажетті әлеуметтік борышты өтейтін, қызметі белгілі бір қағидалар, әлеуметтік құндылықтар мен мінез-құлық нұсқаларымен белгіленген ұйымдық бірлестіктер. Әлеуметтік институт ұғымына біріккен мүшелер әлеуметтік рөлдерді орындау барысында ортақ мақсатқа жетуді көздейді. Әр институт өзіне тән әлеуметтік борышқа өз қызметін бағыттайды. Осы борыштар жиынтығы әлеуметтік институттардың жалпы әлеуметтік қызметі ретінде танылады.

Құқықтық білім берудің негізгі міндеті – әр балаға жеке қабілеттерін дамытудың оңтайлы жағдайларын, оның психофизикалық ерекшеліктеріне, жеке айырмашылықтарына қарамастан өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз ету, басқаша айтқанда, оның дамуының кез-келген кезеңінде баланың құқықтарын қорғау.

Дүниеге келген сәби сол сәттен-ақ құқықтарға ие. Халықаралық деңгейде ол құқықтар «Бала құқықтары туралы» Конвенциямен қорғалады. Осы конвенцияны 1994 жылдың 12 тамызында ратификациялаған Қазақстан Республикасы да әрбір баланың Конвенцияла көрсетілген құқықтармен толық қамтамасыз етілуі қажеттігін мойындайды. Қазақстан Республикасында бала құқықтарының тарихы ратификацияланған 15 Халықаралық құжатпен қатар 2002 жылдың 08 тамызында қабылданған «Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» заңнан бастау алады. Балаларды әлеуметтендіру жолында бұл заңнамалық құжаттар үлкен маңызға ие. Өйткені балалардың физикалық және психологиялық тұтастығын қорғау мемлекеттің басты міндеті.

Гипотеза 1. Мақаланың негізгі гипотезасы отбасы және білім беру институттары заңға бағынушылық мінез-құлықты қалыптастырудағы негізгі күш екендігіне қарамастан мемлекет пен қоғам тарапынан толыққанды қолданылмауы. Теориялық тұрғыда бұл мәселені зерттеумен айналысқан авторлардың осындай шешімге келу негіздемесі беріледі.

Гипотеза 2. Отбасы және білім беру институттарының заңмен байланысы және әсері, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау мен жариялау саласындағы орны мен рөлі. Отбасы және білім беру институттарының жастардың мінез-құлқын қалыптастырудағы құзыреттілігіне назарын аудару және моральдық-этикалық тәрбие беруде басқада тәрбие мен білім беру институттарының заңдық құзыреттілігі.

Әдіснама.

Қойылған мақсаттарға жету жолында шетелдік және отандық авторлардың ғылыми еңбектеріндегі эмпирикалық жолмен дәлелденген пікірлері, диссертация қорытындылары, отандық баспа беттеріндегі тақырып аясындағы сұхбаттар және жеке тұжырымдар алынды. Шетелдік отбасы және білім беру институттарын отандық аналогтармен салыстырмалы түрде зерделенуі демократияны орнатудағы түрлі бағыттар мен әдістерді тану үшін қажет болды. Демократияның таралуының негізгі көрсеткіштері елдегі құқықтық тәрбиенің шынайылығы мен тереңдігін айқындайды.

Нәтижелер мен пікірталас.

Жастардың әлеуметтенуі - бұл жас ерекшеліктеріне қарай жастарға жатқызылған адамның осы қоғамда жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін әлеуметтік нормаларды, мәдени құндылықтарды және мінез-құлық үлгілерімен үнемі алмасудың екі жақты үдерісі [1; 176.]. Құқықтық әлеуметтену болса жас адамның әлеуметтенуінің маңызды кезеңі. Ол құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің қалыптасуы мен дамуын қамтитын, оның жалпы заңдарының нақты көрінісі.

Құқықтары мен бостандықтары Конституцияға сай қамтамасыз етілген жастар әлеуметтену үдерісін қалыпты бастан кешеді. Баланың құқықтарын қорғаудың бірінғай мазмұнды жүйесін құру білім берудің барлық сатыларының сабақтастығымен тікелей байланысты. Ол байланыс отбасының өз қызметін қажетті деңгейде жүзеге асыруымен де байланысты. Сондықтан баланың құқықтарын қорғауға ықпал ететін нормативтік-құқықтық құжаттарды үш бағыт бойынша жүзеге асыру қажет:

- білім беру мекемелерімен жұмыс;
- отбасымен жұмыс;
- жастарды құқықтық сауаттандыру.

Жастардың жеке тұлғасының қалыптасуына, оның құқықтық әлеуметтенуіне отбасы мен білім беру мекемелерінің ролі зор. «Отбасы – некеден (ерлі-зайыптылықтан), туыстықтан, жекжаттықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиеге алудың өзге де нысандарынан туындайтын және отбасы қатынастарын нығайтып, дамытуға септігін тигізуге арналған мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттерге байланысты адамдар тобы» [2]. Отбасы – жастардың құқықтық әлеуметтенуіне және жас ұрпақтың рухани-адамгершілік дамуына әсер ететін негізгі тәрбие институты. Отбасының тәрбие институты ретіндегі маңыздылығы ондағы жастардың өз өмірінің едәуір бөлігін өткізетіндігінен байқаймыз. Отбасы тәрбиенің оң және теріс факторы ретінде әрекет ете алады.

Отбасы қоғамның нормативтік құрамдас бөлігі. Ол белгілі бір адамгершілік, құндылықтық-мағыналық және құқықтық кешеннің сақтаушысы және оны мұра ретінде жеткізушісі болып табылады. Отбасының көмегімен баланың құқықтық тәрбиесі жүзеге асырылады. Жастар үшін отбасы әлеуметтік-құндылықтық қасиеттер қалыптастатын бастапқы мәдени және психологиялық орта. Жастар үшін ата-ана құқықтық тәрбие мен білімнің озық үлгісі. «Отбасындағы ерлі-зайыптылардың мінез-құлқы олардың әкелері мен аналарының өмір салтын бақылай отырып, балалық және жастық шағында алатын тәрбиесі мен ата-аналық көзқарастарымен анықталады. Мұндай отбасылардағы балалар дәстүрлі отбасы ережелерін балаларына бере отырып, алынған көзқарастарды ұстанатыны сөзсіз» [3,

24б.]. Сондықтан да жастардың құқықтық әлеуметтенуінің іргелі мәселелерін сәтті шешу үшін ата-ананың екеуі де болуы шарт.

Отбасы жас тұлғаның жетілуінің алғашқы кезеңдеріндегі ең ықпалды әлеуметтік институт. Бұл институтта басты рөл анаға берілген. Дәстүрлі қазақ қоғамында үш ұрпақтың бір шаңырақ астында өмір сүруі қалыпты жағдай болғандықтан, ата-әженің тәрбиесі негізін қалаған жастар бойында адамгершілік пен отансүйгіштік қасиет (туған өлкесіне деген махаббат) басым келеді. Урбанизация дәуірін бастан кешіп жатқан қазіргі қоғамда ол дәстүрлер бұзылып, тәрбие беру ісінде алдыңғы орынға ананың (әкенің отбасының материалдық жағдайын қалыптастыруы және ажырасу нәтижесінде әкесіз өсіп жатқан отбасылар) ролі шығуда. Ананың баласының санасына енгізген отбасылық қарым-қатынас қағидаттары мен көзқарастары қоғамның басқа мүшелеріне ауысып, оның мінез-құлқының стилін қалыптастырады.

Атақты швейцариялық психолог О. Биркхойзер-Оэри ананың бала тәрбиесіндегі ролін талдау барысында оның негізгі ерекшеліктеріне көңіл бөле білу, жаңашырлық таныту, мейірімділік пен қамқорлықты жатқызды. Осы қасиеттер адам бойында бар болса, қылмысқа әуестік танылуы мүмкін емес. Жағымды қарым-қатынас формасы баланың даму кезеңдеріндегі психо-эмоционалды қиыншылықтарды еңсерудің маңызды факторы және жастардың санасын қалыптастыруға оң әсерін беретін тәсіл.

Э.Эриксон өзінің «Балалық шақ және қоғам» атты еңбегінде отбасындағы қарым-қатынастың психоэмоционалды әсерлерге тәуелділігін ғылыми тұрғыда дәлелдеп, әлеуметтік байланыстардың екіжақтылығына көңіл аударған. Отбасындағы қарым-қатынас тәжірибесі ішкі және сыртқы қауіптерге дайын болуды және жастардың әлеуметтік мүмкіндіктерін жүзеге асыруға жағдай жасайды. «...бұл үдеріс белгілі бір адамға когерентті даралану және жеке басын сезіну сезімін береді, атап айтқанда, ол өзін жақсы сезінеді және ол басқа адамдар сияқты одан талап етілген мейірімділікпен қалыптасу жолында болады» [4, 136.].

Республика бойынша статистикалық мәліметтерге сүйенсек, 700 мыңға жуық бала анасымен, 300 мың бала әкесімен, яғни толық емес отбасында тәрбиеленіп келеді. Бұл мәліметтер жоғарыда келтіріліген баланың тәрбиесіндегі ананың ролі мен толық отбасының әсерінің өзектілігін дәлелдейді. Осылайша, қазіргі қазақстандық шынайылықта жастардың дамуына басты әсер етуші институт ретінде танылған отбасының өзі терең реформаларды қажет етеді. Жаһандық әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге байланысты отбасының даму тенденциясында жағымсыз элементтер көрініс тауып, жастардың жеке тұлғасының қалыптасуына нұқсан келтіреді. Отбасында тәртіп пен заңдылықты бейнелейтін әкенің отбасындағы дәстүрлі ролі төмендегендіктен, жастардың заңға бағынушылық және толеранттылық сезімі қалыптаспайды.

Ата-ананың баладан күтетін табыстылық, бастамашылдық, дербестік және жауаптылық қасиеттердің қалыптасуы баланың дамуында құқықпен танысуының жолдарына да байланысты. Жастардың құқықпен әрекеттесуі және сол құқықтардың бала өміріне тигізген әсері оның заңдылыққа қатынасын айқындайды.

Баланың құқықтарын қамтамасыз етуде оның отбасы маңызды рөл атқарады. Олай дейтініміз әр отбасында жеке отбасылық атмосфера құрылады және баланы тәрбиелеудің өзіндік әдісі қалыптасады. Ата-аналардың педагогикалық көзқарастары олардың өмірлік дүниетанымымен және болашаққа деген сенімдеріне, сол болашаққа жету амалдары туралы жетік білімдеріне байланысты. «Отбасы мен әлеуметтенудің байланысын анықтай отырып, бұл байланыстың екі жоспарда пайда болатындығын атап өткен жөн: бір жағынан, әлеуметтену сәтті (ең алдымен қоғам тұрғысынан) отбасылық өмір үшін қажет адамның қасиеттерін қалыптастыру ретінде, екінші жағынан, отбасылық әлеуметтену отбасы жүзеге асыратын жалпы әлеуметтенудің элементі ретінде әрекет етеді. Отбасылық әлеуметтенуді қарастырудың таңдалған қырына байланысты үдерістің мәнмәтіні және оның нәтижесі өзгереді» [5, 146.].

Отбасында баланың алғашқы жеке дағдылары қалыптасады. Мінез-құлық жағдайын басқа адамдармен қарым-қатынаста сыннан өткізіп, нормалар мен ережелердің әсерімен реттейді.

Ата-аналар балаларының денсаулығына, физикалық, психикалық, рухани және адамгершілік дамуына қамқорлық жасауға міндетті. Отбасының материалдық жағдайы, әлеуметтік орны, білімінің деңгейі, ата-анасының қызмет орны және кәсібі жастардың болашағын анықтайды. Тек қана тәрбиелік қызметті жүзеге асырмай ата-ана баланың әлеуметтенуіне де үлес қосады. Отбасының ішіндегі қарым-қатынас оның тұлғасының қалыптасуына әсер етеді және бұл әсер жас келе жасөспірім бойына жинақталып, мінез-құлқы арқылы көрініс табады.

Отбасылық тәрбие барысында жастар мінез-құлқы дағдыларын дамытады, оны бағалау критерийлері игеріледі. Жаман мен жақсының, рұқсат етілген мен тыйым салынғанның ара жігін ажыратып көрсету де ата-ананың міндеті. Отбасы бұл адамгершілік әсерін өмір бойы сезінетін жалғыз тәрбие беру институты. Ата-аналар балаларының алғашқы ақылгөй жетекшісі. Олар балаларына өздерінің білімдерін, дүниетанымын, құндылықтар жүйесін, тіпті мінез-құлқын мұра етіп жеткізеді. Отбасы бұл адамгершілік пен әлеуметтік ортаның өмірін реттеуге бағытталған заңдық нормалар мен ережелер алғаш тәжірибеден өткізілетін орта.

Л. Морганның отбасының пайда болуы туралы тұжырымдамасында адамзат өз дамуын эволюцияның ең төменгі сатысынан бастады және тәжірибенің баяу жинақталуының арқасында жабайылықтан өркениеттілікке жетті дейді. Морган адамзат дәуірін тағылық, жабайылық және өркениеттілік кезеңдеріне бөліп, бір кезеңнен екінші кезеңге өтудің басты шарты ретінде сананың жетілуін келтірді. «Ежелгі қоғамның» 3-ші бөлімінде неке мен отбасы тарихы тарқатылып, адамдар арасындағы туыстық қатынастың отбасының дамуына әкелгендігін, ал отбасының эволюциясы қоғамның нығаюының факторы болғандығын дәлелдейді.

Отбасының тарихы мен оның адам эволюциясына әсерін Маркс, Вебер, Патеро, тіпті Дюркгейм де емес, Л.Морган, Ф.Энгельс, М. Ковальский, П. Сорокин сынды ғалымдар зерттеп, әлеуметтану ғылымының дамуына маңызды үлес қосты.

Балаларға қатысты бірқатар құқықтармен қамтамасыз етілген ата-аналар алдында оларды тәрбиелеу мен материалдық қамтамасыз ету, ақыл ойы мен адамгершілігін дамытуға қатысты міндеттер қойылған дейді Питирим Сорокин. Қоғамның басқа заңдары тектес отбасы да өзгерістерге ұшыраған. Дамудың жоғары сатысы мен дағдарыс кезеңдерін өткерген отбасындағы бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас қоғамның құқықтық мәдениетінің деңгейінде көрініс тауып отырған.

Жастар үшін ата-анамен жылы қарым-қатынас және ата-аналардың өзара жылы қатынасы өте маңызды. Эмоционалды байланыс арқылы отбасылық атмосфера қалыптасып, ол өз кезегінде баланың өзін-өзі дамытуына ықпал етеді. Жеке тұлғаның зияткерлік және рухани дүниесінің баюы да отбасыға тәуелді. «Бала отбасында тұрғандықтан және оған оның үлкен мүшелерінің өмір сүру салауаты әсер етеді» [6].

Бірқатар әлеуметтік зерттеулерге сәйкес, жастардың әлеуметтік демографиялық тобы үшін отбасы маңызды институт болып табылады. Отбасы жастардың мінез-құлқына және әлеуметтік тәжірибесіне, құқықтар мен заң талаптарын бойына сіңіруде үлкен әсер қалдырады.

Отбасы жастардың санасы мен мінез-құлқына күшті әсер ететін құралдардың кең және өзгергіш спектріне ие. Қазіргі қазақстандық отбасы осыдан 30 жыл бұрын басым болған отбасы тұрпатынан мүлдем өзгеше. Материалдық жетістікке жету мақсаттары, ерлер мен әйелдердің мансапқа деген ынтасы, білім алу мерзімінің ұзаруы, контрацепциялық заттардың жоғары тиімділігі және осыған байланысты тууды жоспарлау қазақстандық отбасының бүгінгі күйі. Қазіргі отбасы дамуының Қазақстандағы келесі тенденцияларын бөліп көрсетуге болады: жеке тұлғаларды әлеуметтендірудегі отбасының ролінің төмендеуі; әйелдің әлеуметтік ортадағы беделінің артуына байланысты отбасындағы ролінің өзгеруі; патриархалды отбасын санының азаюы; ата-аналардың отбасындағы тұрмысты бірлесіп жүргізуі; ата-аналардың туған-туыстармен қарым-қатынастарын азайтуына байланысты ұрпақтар арасындағы сан ғасырлық туыстық қатынастың үзілуі; азаматтық некеде туылған балалар санының өсуі; ажырасулар мен екінші неке; толық емес отбасылар; тастанды балалардың көп болуы және т.с.с.

Әлеуметтанушылардың пікірінше жоғарыда аталған себептердің ата-аналар мен балалардың арасындағы қарым-қатынасты да өзгертуде. Ендігі уақытта балаларға деген

қамқорлық міндетін ата-ана өзінің мойынынан басқа ортаға тапсыруда. Оның ішінде алғашқы орынды мектеп алады. Жылдың көп бөлігін жастар мектепте немесе жазғы демалыс орындарында өткізеді. Яғни, ата-анадан алшақ жүреді. Осыдан балалардың санасының қалыптасуы да күрделі өзгеріске ұшырайды.

Қазақстандағы отбасы индустриалды қоғамның қағидаттары мен құндылықтарына сай қайта қалыптасу кезеңін бастан кешірді. Оның басты қағидаты материалдық және моральдық жоғары дәреже. «Қазіргі уақытта еңбек бөлінісінің бұрынғы қатаң бекітілген сипаты жоқ, қазір олар көп жағдайда ерлі-зайыптылардың жеке қасиеттерін, олардың үйден тыс жүктемелерін, денсаулығының жай-күйін және т.б. жағдайларды есепке алуға негізделген» [7, 108б.].

Отбасылық саясаттың индустриаландыру теориясына сәйкес экономикалық ортадағы өзгерістер жаңа қажеттіліктерді тудырады. Ғалым Ғаббасов болашақ ұрпақты ана құрсағынан тәрбиелеу қажеттігін ғылыми тұрғыда дәлелдеген алғашқы ғалымдардың бірі. «Адам тәрбиесінің алғашқы физиологиялық кезеңдерінің арқауы болып биологиялық заңдылықтар табылады. Адам тәрбиесінің ең алғашқы физиологиялық кезеңдері болып ұрық тазалығы мен ана құрсағындағы тоғыз ай мерізімі» табылады деген [8, 120б.]. Айналадағы ортаның өзгергіштігіне төтеп бере алатын жастарды тәрбиелеу ерте кезден қолға алыну қажет. Саяси, экономикалық, әлеуметтік өзгерістер адамның моральдық ұстанымына әсер етпей, оның ел алдындағы азаматтық борышын өтеуіне кедергі болмауы тиіс.

Қазақстанның қоғамдық даму институты 2020 жылы әзірлеген «Қазақстан отбасылары» Ұлттық баяндамасында ата-аналардың «...көпшілігі уақытының көп бөлігін балалармен сенімді қарым-қатынас орнатуға емес, көп еңбектеніп, табыс табуға жұмсайды. Көбінесе ата-аналар бала тәрбиесін балабақша мен мектепке артады, ол балалардың әлеуметтенуіне және олардың эмоционалды жағдайына әсер етеді. Бұл баланың бойында оқшаулану мен жалғыздық сезімін қалыптастырып, қарым-қатынастағы қиындықтар мен болашақта психологиялық проблемалар тудыруы мүмкін», делінген [9, 101б.]. Отбасы саясатында қол жеткізген үлкен жеңістерге қарамастан қоғамда ажырасудың жоғары деңгейі, некеден тыс дүниеге бала әкелу мәселелері, бір ғана ата-ананың тәрбиесінде өсіп келе жатқан балалар, отбасындағы қорлық-зомбылық сияқты проблемалар әлі де жеткілікті. Жаһандану дәуірінде отбасы сыртқы мәдени әсерлердің ықпалына түсіп, өзіндік құндылықтардан айырылуда.

Қазақстандық жастардың 72,1%-ы отбасы құндылықтарын қалыптастырудағы негізгі әлеуметтік институттың 11,4%-ы мектеп, 5,5%-ы достары мен таныстары, 4,2%-ы университет қалыптастырады деп есептейді [9, 101б.]. Ондай пікірді ұстану - отбасының ұлттық дәстүр арқылы ұрпақтарына әсер ете алу мүмкіндігімен байланыстырылады. Қазақстандық жастардың қала жастары және ауыл жастары деп бөлінуіне қарамастан құндылықтар дүниесін қалыптастыруда отбасының үлес салмағы 72%-дан асып түскендіктен құқықтық сананың қалыптасуында жергілікті мекеннің әсері мүлдем қарастырылмайды.

Соңғы екі жылда қазақстандық отбасылар карантиннің ықпалымен қарым-қатынасын бірқатар көрсеткіштер бойынша қайта сынауда. Онлайн оқу мен дистанциялық түрде жұмыс істеу бір отбасы үшелерін бір шаңырақтың арасына жинау мүмкіндігін туғызды. Мұндай мәжбүрлі эксперименттің жағымды және жағымсыз әсерлері бар.

Жағымды	Жағымсыз
<ul style="list-style-type: none"> – отбасы құндылықтары мәнінің артуы; – отбасымен өткізілетін уақыттың көбеюі; – отбасылық демалысты бірге өткізу мүмкіндігі; 	<ul style="list-style-type: none"> – табысты жоғалту; – отбасылардың әлеуметтік-экономикалық жағдайының нашарлауы; – өмір сүру сапасының төмендеуі; – ақпараттық фейктердің, қауесеттердің, қоғамдық санадағы ашушаңдықтың күшті әсері; – тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларының көбеюі;

<ul style="list-style-type: none"> – денсаулық пен оның алдын-алу мәселелеріне көбірек көңіл бөлу; – жаңа компьютерлік технологиялар мен ақпараттық ресурстарды игеру; – отбасылық-туысқандық қарымқатынасты нығайту; – өзін-өзі тәрбиелеу және ойлауды өзгерту мүмкіндігі және т.б. 	<ul style="list-style-type: none"> – отбасылық жанжалдардың өсуі; – әкелер беделінің төмендеуі; – әйелдердің өз жұмысын үйлестіруден, балаларды онлайн режимде оқытудан және үй шаруасынан шаршауы; – туысқандармен және достарымен қарым-қатынастың болмауы; – ауру санының өсуі мен соның салдарынан адамдардың өлуі және т.б.
--	--

Карантин шараларының отбасы қатынастарын нығайтуға әсер ететін факторлар («Қазақстандық отбасылар - 2020» ұлттық баяндамасы, 12бет)

19 миллион адам межесін жақында өткен Қазақстан Республикасында жастардың саны 3 765 383-ке (ауыл жастары – 1640.3, қала жастары 2125.1, ерлер – 1 919 076, әйелдер – 1 846 307) жетті. 18 бен 24 жас аралығындағы қазақстандықтардан құралған (халықтың 20,2%-ы) бұл әлеуметтік топ елдің жарқын болашағының себепкерлері. Ол болашақтың келуі үшін отбасылық саясатты түзету қажет. Ең алдымен отбасылық өмірдің әртүрлі аспектілерін зерттеп, отбасының әл-ауқатын бағалау қажет. Отбасылық әл-ауқатқа әр-түрлі көзқарастарға сай жеке тұрғын үй, жоғары табыс, туыстар амандығы, үйлесімді жар, балалар саны, және т.б. факторлар жатады. Ата-ананың бар болуы бұл тізімде ерекше орынға ие. Себебі, үш ұрпақтың бір шаңырақ астында тұруы, өмірлік тәжірибенің берілуін, материалдық және рухани құндылықтардың мұра ретінде қалуын, отбасы болудың тек махаббатпен ғана емес жауапкершілікпен байланыстылығын түсіну мүмкіндігін туғызады.

Көрсеткіштер	2020 жыл
Ерлер	1 919 076
Әйелдер	1 846 307
Барлығы	3 765 383
Ауыл жастары	1640,3
Қала жастары	2 125 065 (56,4%)
Барлығы	3 765 383 (43,6%)

Қазақстандық жастардың бейнесі

Жастар арасындағы неке бойынша статистикаға келетін болсақ, 18 жасқа дейін некеге тұрғандар саны 2020 жылы 70 неке, 18 бен 19 жас аралығында 2184 неке, 20-24 жас аралығында 39824, ал 25 бен 28 жас арасында 42446 некелескен жұп тіркелеген [10, 11б.]

Қорытынды.

Қорытындылай келе, құқықтық әлеуметтендіру үдерісі кезінде жастардың құқықтық білімнің қажетті деңгейі мен отбасы әлеуметтік институтында санасына берік сіңірген заң туралы көзқарастары негізінде құқықтық құзіреттілікке қол жеткізетіндігін айта кету керек. Құқықтық тәрбие – жастарды құқықтық әлеуметтендіру үдерісінің құрамдас бөлігі екендігіне көз жеткіздік. Оны жүзеге асыратын негізгі әлеуметтік институттар – білім мекемелері мен отбасы. Жастардық құқықтық құзыреттілігі оның құқықтық білімі мен әлеуметтік ортадан алған қажетті білімінің сапасына байланысты. Әрине отбасы мен білім беру мекемелерінен басқа да құқықтық әлеуметтендіру институттары бар. Олардың ішінде бұқаралық ақпарат құралдарының (БАҚ) орны ерекше. Жастардық құқықтық құзіреттілігі олардың болашағына, мінез-құлықтарының дұрыс бағытта дамуына, қызмет сатысында жоғарылауына ықпал етеді. Ондай жастар үнемі дамып, өзгеруге дайын. Өздерінің дәрежесіне ерекше назар аударып, жаңа

біліп алып, кәсіби құрылымда ұтқыр келеді. Дегенмен, құқықтық құзіреттіліктің жоғары деңгейі заңды мінез-құллықтың кепілі бола алмайды. Сондықтан, білім беру мекелерінің беретін құқықтық білімдерімен қатар, отбасында ғана тәрбиеленетін отансүйгіштік пен азаматтық борыш құндылықтары жоғары маңызға ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мағауова А.С. Социализация молодежи и современные молодежные субкультуры: Учебное пособие.- Алматы: Казак университеті, 2018.- 160 с.
2. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі.
3. Алимбекова Г., Шабденова А., Ткаченко Н., Ценностные ориентиры казахстанской семьи. Понимание супружества. – Алматы, 2019. – 76 с.
4. Эриксон Э. Детство и общество //Практическая психология - Санкт-Петербург: Питер-Трейд, 2018. – 448с.
5. Кабакова М.П. Психологические особенности казахской семьи: монография / М.П. Кабакова. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 288 с.
6. Жаназарова З.Ж. Отбасы социологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 239 б.
7. Калыш А.Б. Семья и брак в современном Казахстане: Монография. – Алматы: Арыс, 2013. – 472с.
8. Ғаббасов С. Ұрпақ тәрбиесінің жаңа ілімі: Оқу құралы. – Алматы: Алматы кітап, 2012. – 232 бет.
9. «Қазақстандық отбасылар - 2020» ұлттық баяндамасы/ Д.Н.Есин, Ә.С.Кайдарова, Ж.С.Батталова, А.К.Ракишева, А.И.Досмухамбетова, Г.М.Мұхамбетқалиева, А.М.Әшімова, А.Б.Иманқұл, З.Т.Алинова, Б.К.Ермекбаева, Ж.А.Маратов, Д.К.Арапов, Ж.К.Каримова, А.Н.Родионов, А.Ж.Баграмова, О.В. Николаева, А.Б.Турекулов – Нұр-Сұлтан: 2020. – 390 б.
10. Қазақстан жастары жылнамалығы / Статистикалық жинақ / Қазақ және орыс тілдерінде / 127 бет. - <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection> 30.08.2021ж

References

1. Magauova A.S. Socializaciya molodezhi i sovremennye molodezhnye subkultury: uchebnoe posobie.- Almaty: Qazaq universiteti, 2018.- 160 s.
2. Neke (erli-zajyptylyq) zhane otbasy turaly Qazaqstan Respublikasynyn 2011 zhylgy 26 zheltoqsandagy № 518-IV Kodeksi.
3. Alimbekova G., Shabdenova A., Tkachenko N., Cennostnye orientiry kazahstanskoj semi. Ponimanie supruzhestva. – Almaty, 2019. – 76 s.
4. Erikson E. Detstvo i obshchestvo //Prakticheskaya psihologiya, Sankt-Peterburg: Piter-Trejd, 2018. – 448s.
5. Kabakova M.P. Psihologicheskie osobennosti kazahskoj semi: monografiya / M.P.Kabakova. – Almaty: Qazaq universiteti, 2018. – 288 с.
6. Zhanazarova Z.Zh. Otbasy sociologiyasy. – Almaty: Qazaq universiteti, 2010. – 239 b.
7. Kalysh A.B. Semya i brak v sovremennom Kazakhstane: Monografiya. – Almaty: Arys, 2013. – 472 s.
8. Gabbasov S. Urpaq tarbiesinin zhana ilimi. Oqu quraly. – Almaty: Almatykitap, 2012. – 232 bet.
9. «Qazaqstandyq otbasylar - 2020» ulttyq bayandamasy/ D.N.Esin, A.S.Kajdarova, Zh.S.Battalova, A.K.Rakisheva, A.I.Dosmuhambetova, G.M.Muhambetqalieva, A.M.Ashimova, A.B.Imanqul, Z.T.Alinova, B.K.Ermekbaeva, Zh.A.Marатов, D.K.Arapov, Zh.K.Karimova, A.N.Rodionov, A.Zh.Bagramova, O.V. Nikolaeva, A.B.Turekulov – Nur-Sultan q.: 2020. – 390 b.
10. Qazaqstan zhastary zhylnamalygy / Statistikalyyq zhinaq / qazaq zhane orys tilderinde / 127 bet. - <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection> 30.08.2021zh